د سهېلي پښتونخوا د پښتو موسيقۍ ارتقائي سفر: يوه تحقيقي جائزه

A Study of the Evolution of Pashto Music in Southern Pashtoon Khwa

سميع الله*

Abstract:

Music is a form of fine art and cultural activity whose medium is sound organized in time. Music has had almost its presence in all cultures of the world. Pashto – which is a centuries' old language of Indo-European family of the Aryan race – has no exception to and predominantly the art of music is an ancient heritage of Southern Pashtoonkhwa. Nevertheless, there are few specific quarters of musicians, who have been admirably contributing to preserve this waning art from the whole disappearance. Their determination and exertion in this direction has no match and has mainly been dubbed incomparable by the writers and researchers to have not only preserved this cultural gift, but has also been imparting trainings to the young generations. Their unmatched endeavors have gifted dozens of artists to the music field.Apart from musicians' role, the contribution of Quetta Radio is considered second to none in terms of its part played for the promotion of Pashto music; which has been communicating the melodious pitch, rhythm, dynamics of Pashto music. It was the miracle of radio taking Pashto folkloric music from guest houses to each nook of Pashtoonkhwa. This golden opportunity was materialized to the maximum extent and folk singers recorded their regional folk songs which has now been termed cultural asset.In this research paper, the scholar has strived to critically anaylize the evolutionary voyage of Pashto music in Southern Pashtoonkhwa.

Key words: Pashto, Music, Southern Pashtoonkhwa,cultural activity.

موسيقي يو داسي هنر دی چي د نړۍ د هري ژبي په کلتور کښې په څه نا څه بڼه وجود لري. په پښتني کلتور کښې هم ځانګړی ځای او شتون لري. په تېره بيا په سهېلي پښتونخوا کښې د موسيقۍ هنر له ډېره وخته موجود دی. خو د موسيقۍ دغه هنر له ورکېدو او له منځه تلو څخه ځينو کورنېوو ساتلی دی . او له ډېرو کړاوونو او سترېاوو باوجود يې دموسيقۍ هنر ته کار وکړی او نن ورځ هم کار ورته کوي. دوی په رښتيا هم پر پښتو موسيقۍ او پښتنو باندي احسان کړی دی چي موسيقي يې له منځه تلو څخه خوندي ساتلې او تر موږه يې را رسولې ده.که دوی نه وای نن به موږ د موسيقۍ له لطيف هنر څخه بې برخي وو. او زموږ د کلتور دغه برخه به نيمګړې وای. دوی په دې برخه کښې ډېر

---

*Lecturer, Department of Pashto, University of Balochistan, Quetta

ځوانان روزلي دي. او ډېر داسي اولسي سندرغاړي یې پیدا کړل چي په لومړي ځل هغوی له رېډیو د لاري بې شمیره سندري و ویلې. په هغوی کښې ډیر داسي سندرغاړي سته چي له دې نړۍ ځخه یې سترګي پټي کړې دي. خو د دوی سندري نن هم د خلګو په زړونو کښې ځای لري . د سهېلي پښتونخوا هر سندرغاړي تر خپله وسه پوري د موسیقۍ هنر ته ډېر کارکړی دی. خو دلته د کوټې رېډیو هم ډېر زیات رول لوبولی دی. رېډیوکور کور ته د پښتو اولسي موسیقي ورسوله. تر دې له مخه پښتو اولسي موسیقي تر حجرو پوري محدوده وه. کله چي رېډیو خپلي خپروني پیل کړې نو د ډېرو اولسي سندرغاړو سندري یې ریکارډ کړې او بیا یې تر پښتنو پوري ورسولې. هغه وخت هم دغه یوه وسیله وه .داسي ډېر لږ کورونه به وو چي رېډیو به یې نه درلوده. کنې د هرچا په کور کښې به رېډیو موجوده وه. او د کورټولو وګړو به د رېډیو خپروني اورېدې. اوس خو یویشتمه پېړۍ ده سائنس او ټېکنالوجۍ دومره پرمخ تګ وکړی چي موسیقي یې د موبایل او کمپیوټر د لاري د هر چا لاس ته ورسوله. په دې برخه کښې ټولنیزي رسنیو لکه فېس بک،یوټیوب ، او داسي نوري دموسیقۍ په وده او پرمختګ کښې ډېر ښه رول لوبوي. چي د موسیقۍ پروګرام هر ځای شروع وي نو دا هم په هغه سعت ښېغ په ښېغه تر زړګونو کسانو پوري رسوي. له نن ځخه دېرش یا ځلوښت کاله له مخه دلته په سهېلي پښتونخوا کښې دغه کارریډیو کاوه چي اولسي موسیقۍ یې کور کور ته ورسوله.د سهېلي پښتونخوا موسیقۍ هغه وخت نور پرمختګ کولای شي چي په دولتي کچه باندي ورته د زدکړې اداري جوړې شي. او ځوانانو ته د موسیقۍ هنر ورزده کړي. د موسیقۍ په هر ځه یې پوهه کړي. هر هغه هنر پرمختګ کولای شي چي په حکومتي کچه باندي ورته کار وشي.

نو تر ټولو لمخه به دا خبره روښانه کړم چي د موسیقۍ توری ځنګه تعریف شوی دئ؟ دبېلا بېلو ژبو قاموسونو یې بېلابېل تعریفونه کړي دي، له دې قاموسونوځخه د یو ځو قاموسونو تعریفونه رااخلم ، چي د موسیقۍ توری یې تعریف کړی دی .

ستېنډرډ انسیکلوپېډیک کالج ډکشنري یې داسي تعریفوي:

"**Music** (n) the art of producing significant arrangement of sounds, usually with reference To rhythm, pitch, and tone color."(1)

ژباړه: "په منظم ډول د موهمو رېغونو (آوازونو) پیدا کولو هنر (فن) او په عامه توګه د دې نسبت وه آهنګ،وزن،سر،او تال ته کیږي".

" موسیقي، ښځ .م. موزیک ،د راګ علم".(2)

د زاهد پښتو- پښتو سیند غوندي دریاب قاموس هم موسیقي د راګ علم بولي.

"موسیقي (مو-سی-قی) اسم- واحد- مونث- د راګ علم ،د سرورعلم."(3)

موسيقي له راګونو څخه پرته هيڅ معنا نه لري، زه دا وايم چي موسيقي له راګونو څخه جوړه شوې ده. چي کله اووه سُرونو په يو خاص ترتيب کښې و ږغول شي نو راګ ورڅخه جوړشي.که له موسيقۍ څخه راګ وباسې نو بيا موسيقي نه پاتيږي هغه په دې چي د موسيقۍ په هنر کښې راګ خپل ځانګړی رول لري ،د راګ په حقله د ځينو ليکوالانو د ويناوو څخه به ښه څرګنده شي چي راګ څه دئ؟

" **Raga:** (n) In Indian classical music each of the six basic musical modes which express different moods in certain characteristic progressions, with more emphasis placed on some notes than others."(4)

ژباړه :"د انډين کلاسيکل موسيقي په شپږو حالتونو کښې هر يو ځان له په ټاکلي خاصيت کښې بېل حالت څرګندوي او په دې کښې زيات زور پر ځيني آهنګونو باندي اچوي ."

پښتو آريانا دائرة المعارف يې هم داسي تعريفوي:

"موسيقي **Musique** د لاطيني موزيکا Musica څخه اخيستل شوی چي له موزا Musa يا موز Muse څخه اخيستل شوی دی موسيقي يو فن دی چي د آهنګونو د امتزاج او د ذوقونو زړه ښکلوي."(5)

د پښتو آريانا دائرة المعارف په شان ډېر وداسي نورو قاموسونو هم د موسيقۍ توری د لاطيني ژبي له موزيکا څخه يې اخيستل شوی بولي. د دې قاموسونو د تعريفونو په رڼا کښې به و موږ ته دا خبره لږ روښانه شي چي د موسيقۍ توری له موزيکا څخه اخيستل شوی دی. دا چي موزا يا موز څه ته وايي د دې خبري د سپيناوي لپاره د يوڅو ليکوالانو ويناوې دلته راوړم چي دا خبره ښه سمه روښانه شي چي موزا يا موز څه ته وايي؟ لطيف جان بابی په خپل کتاب (سندارا او سندري) کښې د دې توري څه دارنګه تعريف کړی دی:

" ځيني پوهان يې رېښه د مز او مس څخه بولي ، د يونان هونري ترښتن (رب النوع) ميوز(Muss) نومېدی چي رېښه يې د مز ، مس او موز څخه ده چي د ستاينې او نمنځنې مانا لري"(6)

له دې حوالې څخه داسي معلوميږي چي هم د موسيقۍ په ژبه به دوی خپل د لوی څښتن ستاينه کوله. لکه په دې وختونو کښې په ځينو مذاهبو کښې د موسيقۍ په وسيله خپل عبادت کوي او د خپل رب ستاينه کوي.

استاد عبدالرحمن رحماني دغه توری په خپل کتاب سندارا د موسيقۍ ډولونه او پېوندونه کښې داسي راوړی دی :

" ډېر قاموسونه لیکي دا د یوناني کلیمې له (موزیکا) څخه اخیستل شوی دی او د یونان (موس) ته منسوبه ده او هغه وخت یې عربي ته یې لاره وموندله چې یوناني اشعار عربي ته واړول شول."(7)

استاد رحماني صاحب دا خبره کوي چې ډېر قاموسونه دا توری له یوناني (موزیکا) څخه اخستل شوی ګڼي. او بیا د وخت په تېرېدو سره به دا په موسیقي باندي اړول شوی وي چې (ز) به په(س) او (ک) به په غټې (ق) او (الف) به په وړه (ی) باندي اړول شوی وي چې وروسته به دغه توری(لفظ) په ټولو سیمو کښې به دود شوی وي.

او دا وخت په ډېرو ژبو کښې ورته میوزک، موسیقي، ټنګ ټکور، ساز، سنګیت او داسې نور توري کارول کیږي.

تر دې ځایه د موسیقۍ کلیمه یو څه روښانه شوه چې دا د کومې ژبې توری دئ او نورو ژبو بیا څنګه اړولی دئ او د خپلې ژبې توری یې ورته جوړ کړی دی.

سهېلي پښتونخوا هم یوه له هغو سیمو څخه ده چې د کلتور، ادب او هنر په برخه کښې ځانګړې ځای لري که موږ وګورو نو د پښتو اولسي ادب ډېر شعري صنفونه هم دلته په لومړي ځل هم په دې سیمه کښې جوړشوي دي لکه ، کاکړۍ غاړې، انګۍ، بلندۍ، او داسې نور نو د هنر په برخه کښې هم ډېر څه لري . د موسیقۍ په برخه کښې هم د سهېلي پښتونخوا هنرمندانو هم دې هنر ته وخت په وخت ډېر کار کړی دی. او ډېر داسې سندرغاړي یې پیدا کړي دي چې هم د دوی له برکته دلته د موسیقۍ هنر ژوندی پاته شوی دی. او د پرمختګ لپاره یې نه ستړیکېدونکې هلې ځلې کړې دي.

په سهېلي پښتونخوا کښې ځیني داسې کورنۍ شتون لري چې د پښتو موسیقۍ هنر ته یې ډېر خدمت کړی دی دوی هر څه ته غاړه ایښې ده او خپلې پښتوموسیقۍ ته یې کار کړی دی. په یویشتمه پېړۍ کښې لاهم خلګ له دوی څخه کرکه او نفرت کوي او دوی ته د ډم په نامه ویل کیږي دوی ته نه څوک لور او خور ورکوي او نه یې له دوی څخه غواړي خو بیا هم دا خلګ دي چې دې هنر ته په ورین تندي کار او خدمت کوي چې دا دی نن یې موسیقي تر هم دې ځایه را رسولې ده.

د سهېلي پښتونخوا هنرمندان فوک او جدید :

په سهېلي پښتونخوا کښې یو شمېر د هنرمندانو وړې او غټې کورنۍ شتون لري چې د پلار او نیکه څخه دموسیقۍ هنر ورته په میراث کښې پاته شوی دی. نو دا کړۍ ورو ورو همدغسې روانه ده. کله چې هغوی سپین ږیري شي نو بیا دا هنر د هغوی زامن او لمسي ورته کار کوي. هم له دې لاري پښتوموسیقۍ ته کار کوي. دلته دا وخت تر ټوله لوېه کورنۍ د استاد چاني کورنۍ ده د دې کورنۍ زیات شمېر ځوانان هنرمندان دي ځیني یې سندرغاړي دي او ځیني یې د موسیقۍ آلې لکه ، ارمونیم، طبله ، رباب ، او ډولک ږغوي د ودونو محفلونو ته ځي هم له دې لاري پېسې ګټې او د

پښتو موسیقۍ ته کار کوي او د پرمختګ لپاره يې نه ستړیکېدونکې هلې ځلې کوي په لومړي سر کښې به د استادسلطان محمد چاني په حقله څه و وايم.

۱۹۷۰ ء **د لسیزي هنرمندان**:

سطان محمد چانی:

استاد چانی د سهېلي پښتونخوا د رباب په هنرمندانو کښې ځانګړی نوم او شهرت لري. چي د خپل وخت يو ډېر ښه هنرمند او رباب ږغوونکی دی. چي يو شمېر ځوانان يې روزلي دي او بېلابېلو هېوادنو ته يې د رباب د يو هنرمند په توګه تللی دی. او يو شمېر ایوارډونه يې د يو ښه او تکړه رباب ږغوونکي په صفت هم اخستي دي. ډاکټر لیاقت تابان صاحب له استادسلطان محمد چاني سره يوه مرکه د چاني استا په کور کلي خروټ آباد کښې په ۳۰ م سپتمبر ۲۰۱۴ کړې ده. له هم دې مرکې څخه ځيني معلومات د استاد چاني په حقله راوړم.

"سلطان محمد چاني زما د پوښتنو په ځواب کښې راته وويل:

زموږ کور په حبيب زی ګلستان کښې وو او زه د لويې زلزلې په کال ۱۹۳۵ کښې زوکړی يم . زما پلار محمد علي ربابي نومېدی . رباب يې واېه او کله کله به يې باجه هم وېله سندري يې هم ويلې . موږ د پلار نيکه له وخته څخه د افغانستانه راغلي يو. د افغانستان په سره کلا کښې زموږ اوس هم جائيداد سته . له حبيب زی څخه موږ توري شاه پښين ته راکډه شو. زما له موسيقۍ سره شوق دپلار له وجهي پيدا سو . زه به د پلار سره محفلوله تلم . دوی به مو اورېدل . کرار کرار ما هم رباب زده کول پيل کړی زما درباب استاد امام الدين صلاحي دی.کوم چي د کوټې ريډيو نوموړی ربابي ؤ."(8)

اوس دې خبري ته راځم چي د رباب له زدکړې څخه وروسته د ځينو هېوادونو ته هم تللی دی چي هلته يې رباب ږغولی دی. د دې خبري دڅرګندولو لپاره هم هغه د تابان صاحب د مرکې څخه يې معلومات رااخلم.

"د ايوب خان په وخت کښې موږ له پاکستان څخه ۱۳۵ هنرمندان فرانس ته ولاړو. شل شپې مو وکړې ، زرڅانګه او زما ورور شاه ولي راسره وو. له دې پرته اټلي، ناروې، روم ، لندن ، جاپان، چين، دوبۍ،انډيا ، او د امريکې دورې مي کړي دي او هر ځای درنې او ښې خاطرې لرم."(9)

د يو هنرمند په توګه د نړۍ د ډېرو هېوادنو سفرونه کړي دي او له ځان سره يې ښې او په زړه پوري خاطرې هم راوړي دي نه يواځي دا بلکې د رباب په ږغولو سره يې د هغه ځای وګړي هم له پښتو موسيقۍ سره بلد کړي دي.

شوکت علي استاد:

هم یو ښه رباب ږغوونکی سره سره یو خوږ ژبي سندرغاړی هم دی ډېري سندري یې د رېډیو د لاري نشرشوي دي . اوس هم رباب ږغوي او یو شمېر ځوانان یې روزلي دي. خودا وخت یواځي رباب ږغوي او سندري نه وايي. لیاقت تابان صاحب د شوکت علي استاد سره مرکه کړې ده د هغې مرکې څخه ځیني معلومات راوړم.

"د زوکړي نیټه مي په یاد نه ده خو داوخت د ۶۰ او ۶۵ په میان کښې یم (۵۰-۱۹۵۵)په حبیب زی، ګلستان کښې زوکړی یم . پلار ته چي مي و کتل نو زما هم د رباب سره مینه پیدا شوه. د رباب استادمي امام الدین صلاحي ؤ. د خپل ورور سلطان محمد چاني او کابل رېډیو څخه مي هم زدکړي کولې. په محفلوکښې مي سندري وېلې بیا مي په رېډیو کښې د ورور په مرسته آډیشن ورکړی او په کښې کامیاب شوم . داغالباً د کال ۱۹۷۷ خبره ده لومړی سندره مي په رېډیو کښې دا ریکارډ کړه:

نې کومه څه یې کوم واده کابو کالر غواړي شل زره ولور غواړي

هغه وخت په کوټه او پښین کښې ولور دوه درې زره روپۍ رواج ؤ.

دا سندره دمره مشهوره شوه چي د لوی او کوشني په خوله وه."(10)

د سهېلي پښتونخوا د هنرمندانو شمېر بېخي ډېر دی نو یواځي د دوی د نومونه راوړلو باندي به لوستونکي ما وبخښي ولي چي دا په یوه مقاله کښې د ټولو هنرمندانو په باب معلومات نه شي راوړل کېدلای.

۱۹۸۰ ء **د لسیزي هنرمندان**:

ملاشېر، ملاسعد ملوک،خېرمحمد (خېرواستاد)، نېکوآغا، ولي جان، آغا محمد ، سمند خان، عبدالرحمن، اروابناد امان الله، نیازمحمد، سلیم جاوېد، عبدالمناف، عبدالحکیم، لال خان، نورمحمد ، ارباب سېف الله، سېف الدین تاجک، مولاداد، ګل محمد برېخې، شوکت، ماسټر باقي، مرزاخان، ملغلره، عبدالله جان غزنوي، اظهاراحمد ، باقي خیال، سېف الله کاسی او داسي نور.

۲۰۱۰ ء **د لسیزي هنرمندان**:

ابراهیم جان، محمد زمان، انجنئېر حفیظ الله کاکړ، عبدالخالق درویش (درویش کاکړ)، محمد عاصم ګلستاني، او داسي نور.

۲۰۱۷ ء **د لسیزي هنرمندان**:

عبدالباقي قره باغی، اسماعیل قره باغی، ډاکټر امني، محمد شفیع ایثار، صالح محمدکندهاری، نصیب الله هڅاند، فیض الله روښان، مطیع الله خپلواک، روزي خان شوق، اعجازخان اُفق، فیروزنګار، رحمت واقف، امین شباب، رحمت سرشار، طاهر فېروز، شمشېرمېوند ،عابد زیارمل، نسیم خان وفادار، فریادي کاکړ، خانداد، عبدالرحمن لالا،وزیرپردېس، عبدالرشید، او داسي نور.

د سهېلي پښتونخوا د پښتو موسيقۍ په وده او پرمختګ کښې د ريډيو کوټې کردار:

په کال ۱۹۵۶ ء کښې د کوټې ريډيو سټېشن جوړ شو. او خپلي خپروني يې پېل کړې. نو د پښتو موسيقۍ ته لاره نه وه هواره او د پښتو او د پښتو موسيقۍ په مخ کښې خنډونه زيات پراته وو. د دې خبرې پخلی ډاکټر لياقت تابان صاحب هم په خپل کتاب کښې کړی دی.

"په کوټه کښې پر ۱۷ م اکتوبر ۱۹۵۶ ء کښې ريډيو خپرونې پېل کړې لاکن دلته د پښتو خپروني لپاره ډېر خنډونه واچول سوه لاکن د دې ځای د باهمته پښتنو په هڅو آخر پای په کال ۱۹۵۸ ء هم د پښتو خپروني پېل شوې. دا ړوه داسي شېبه وه چي د نورو ګټو سره سره د پښتو موسيقۍ لپاره د باران لومړی څاڅکی وګرځېدی."(11)

کله چي ريډيو خپلي خپروني پيل کړې نو د سهېلي پښتونخوا اولسي سندرغاړي اولسي سندري يې په ريډيو کښې ريکارډ کړې او بيا د ريډيو د لاري يې ترپښتنو د لويو او وړو تر خوړونو پوري ورسولې او د سهېلي پښتونخوا پښتو اولسي موسيقۍ د ريډيو په وسيله ډېره وده او پرمخ تګ وکړی . ورو ورو يې داسي سندرغاړي پيدا شول چي نن دوی زموږ په منځ کښې نسته خو سندري يې اوس هم د ريډيو د لاري نشرکيږي. تابان صاحب په خپل کتاب (د سهېلي پښتونخوا پښتو رسنۍ)کښې په دې حقله داسي ليکي:

"د پښتو موسيقۍ په لړ کښې د کوټې د ريډيو کار د نورو برخو په پرتله تر ټولو ښه دی.دا ته به د کوټې ريډيو نېکمرغي وواېوچي دلته د نثارمحمد خان ، عزت الله نيازی، آغامحمد کاسي، او سهېل جعفر غوندي په موسيقي مين او پوهه پروډيوسرزموجود وو.که د پښتو فولکوري او شاعري هغه ارزښتناکه پانګه چي د سهېلي پښتونخوا قيمتي سوغات ګڼل کيږي د پښتو موسيقي په زياتولو او نوښت ورکولو کښې يې غټ رول ولوبولی."(12)

د ريډيو کوټې د پرنسټلو څخه يې پښتو موسيقۍ ته په لړ وخت کښې دومره ګټه ورسوله چي کور کور ته د پښتو اولسي موسيقي ورسېده او داسي ډېرلږ کورنه به وو چي ريډيو به يې نه درلوده. په سمه او په غر د پښتو موسيقۍ انګازې خورې شوې. څه موده چي تېره شوه نو خلګ د سندرغاړو له ږغونو سره دومره بلد شو چي کله به سندره پېل شوه نو دوی به يو بل ته و ويل چي دا ږغ خو د پلانکي سندرغاړي دی. او د ډېرو به د هغه سندرغاړي سندره ټوله په ياد زدکړې وه او ورو ورو به يې ورسره زمزمه کوله. زه دا وايم که چيري ريډيو پښتو موسيقۍ ته ځای نه وای ورکړی نو نن ورځ به پښتو موسيقۍ دومره وده او پرمختګ نه وای کړی.

حوالې

1:Funk & Wagnalls, standard Encyclopedic College Dictionary, printed in the United State of America second printing, 1968, page 892.

(2) زاهد پښتو- پښتو سیند ، دانش خپرندویه ټولنه، چاپ کال ۲۰۰۶ ، مخ ۹۹۰ .

(3) دریاب پښتو لغت ، مولفین قلندرمومند ،فرید صحرائي، این ،ډبلیو ،ایف ،پي ټیکسټ بک بورډ پېښور، چاپ کال ۱۹۹۴ ،اول اېډیشن، مخ ۱۲۱۷.

4: http//en.oxporddictionaries.com/definition/raga, acces date, 14-06-2016

(5) پښتو آریانا دائرة المعارف ، د اطلاعاتو او کلتور وزارت دائرة المعارف ټولنه، چاپ کال ۱۹۷۶ اګست ، اووم ټوک، مخ ۶۰۴۷.

(6) بابی، لطیف جان ، سندارا او سندري ، دانش کتابتون قصه خوانۍ بازار پېښور،چاپ کال۲۰۰۲ عیسوي، مخ ۱۵.

(7) رحماني ،عبدالرحمن، سندارا (موسیقي) ډولونه اوپیوندونه، چاپ ځای کندهار افغانستان، چاپ کال ۲۰۱۵ ، مخ ۹.

(8) تابان، ډاکټر لیاقت .پښتو موسیقي ترسهېلي پښتونخوا پوري.عامر پرنټ اینډ پبلشرز پېښور، چاپ کال ۲۰۱۵ عیسوي،مخ۳۳۴ .

(9) همدغه اثر،مخ۳۳۴ .

(10) همدغه اثر، مخ۳۷۸ .

(11) همدغه اثر، مخ ۴۶.

(12) تابان ،ډاکټرلیاقت، دسهېلي پښتونخواپښتو رسنۍ،خپرونکی ملګري لیکوال کوټه، چاپ کال ۲۰۰۸ ء، مخ ۷۱ .